

ביאור סוגיית בר שטיא

ישי קליינמן

- א. מבוא
- ב. סוגיית הגמרא
- ג. ה'שיטה ישנה' – מדוע הקרקע לא נקנית לבר שטיא לגמרי?
- ד. סיכום

א. מבוא

במאמר זה נעסוק בסוגיית 'בר שטיא': אדם שהוא לעיתים שוטה ולעיתים פיקח, שמכר נכסים. שני עדים מעידים שהיה פיקח כשמכר ושני עדים מעידים שהיה שוטה. רב אשי פסק שאם לבר שטיא יש חזקת אבות הוא יזכה בקרקע, אך אם אין לו חזקת אבות הקונה יישאר בקרקע. הדין השני דורש ביאור – הטענה של הקונה, שהקרקע היא שלו לאחר המכירה, מבוססת בהכרח על כך שהוא מודה שהקרקע הייתה של בר שטיא. בכך הוא מעניק לו מעמד של מרא קמא ועל כן לכאורה יזכה בר שטיא בקרקע ולא הקונה. נציג שלוש שיטות בגאונים ובראשונים בהסבר דין זה ואת השלכותיהן להכרעה בדיני ספקות.

הסוגיה מבוססת על מספר עקרונות יסוד בדיני טוען ונטען שנרחיב אותם ונדון בהם במאמר, אך כרגע נציג סקירה כללית שלהם:

1. תרי ותרי – שתי כתות עדים הסותרות זו את זו יוצרות ספק הנקרא בגמרא 'תרי ותרי'.
2. חזקת מרא קמא – כאשר לאדם יש ראייה שהיה הבעלים של הקרקע, ויש ספק במכירה, מעמידים את הקרקע אצלו. זאת, מפני שעל המוציא חובת ההוכחה שהמצב השתנה. מדובר באחד מכללי ההכרעה בדיני ספקות.
3. חזקת אבות – מקרה פרטי של חזקת מרא קמא. כאשר ידוע שקרקע הייתה בבעלות אביו של אדם, מעמידים אצלו את הקרקע עד שהאחר יוכיח שהיא שלו.

ב. סוגיית הגמרא

הגמרא (כ, א) דנה בקיום שטרות על ידי העדים שחתמו על השטר ונאמנותם לפוסלו במקרים שונים. בתוך כך היא עוסקת בערעור של שני עדים על שטר מקוים – שטר שאושר בבית דין על ידי זיהוי חתימות העדים¹. הגמרא מבארת שהמקרה נחשב כ'תרי ותרי'.

---

1. קיום השטר יכול להיעשות על ידי העדים החתומים, כאשר הם עצמם מודים שחתמו. לחילופין, ניתן לקיים את השטר באמצעות שני עדים המעידים שהם מכירים כל אחת מהחתימות. בנוסף, בית הדין

הגמרא מוסיפה ומשווה בין דין זה לבין הפסק במעשה של בר שטיא:

דבר שטיא זבין נכסי, אתו בי תרי אמרי כשהוא שוטה זבין, ואתו בי תרי ואמרי כשהוא חלים זבין, אמר רב אשי: אוקי תרי להדי תרי ואוקי (ממונא) [נכסי]² בחזקת בר שטיא.
ולא אמרן אלא דאית ליה חזקה דאבהתיה, אבל לית ליה חזקה דאבהתיה, אמרינן: כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין.

(כתובות כ, א)

"בר שטיא" הוא כינוי לאדם שבחלק מהזמן פיקח ובחלקו שוטה³. בגמרא מתואר שהוא מכר קרקע ורבים מהראשונים מסבירים שהמכר היה בשטר⁴. עם זאת, נחלקות כתות העדים באיזה מצב היה. כת ראשונה של עדים טוענת שהוא מכר בעודו שוטה. כנגדה טוענת כת שנייה של עדים שהוא מכר בעודו 'חלים' – כלומר, פיקח. אם בר שטיא מכר את הקרקע כשהוא שוטה המכירה שלו אינה חלה, כיוון שיש צורך בדעת המוכר כדי להקנות ולשוטה אין דעת⁵. רב אשי פוסק ששתי הכתות הסותרות יוצרות ספק, ולכן נעמיד את הקרקע בחזקת בעליה הראשונים והיא תישאר אצל בר שטיא⁶.

הגמרא אומרת שהדברים אמורים רק כאשר ידוע בוודאות שבר שטיא היה הבעלים של הקרקע, לדוגמה במקרה שירש אותה⁷. עם זאת, כאשר ישנו ספק אם הקרקע שלו (לדוגמה, במקרה שקנה את הקרקע), מאחר וייתכן שהיה שוטה בעת קנייתה ומכירתה – הדין שונה.

יכול להשוות את חתימות העדים שבשטר לשטר אחר שכבר קיים. עיין משנה כתובות כ, ב; גמרא כתובות כ, ב – כא, ב; ובפסיקת הרמב"ם בהלכות עדות ו, ב.

2. בגרסת וילנא כתוב "ממונא", אולם התוספות גורסים: "נכסי". וכן בדפוס מינכן 95 ובחלק מכתבי היד. הגרסה "נכסי" מסתברת יותר, מכיוון שבר שטיא הוא המוכר ומעמידים אצלו את הקרקע ולא את כסף המכירה. ייתכן בכל זאת לגרוס ממונא ולהסביר שהכוונה להעמדת הקרקע השווה ממון.

3. בדומה למתואר בתוספתא תרומות (וילנא א, ג): "[...] פעמים שוטה ופעמים חלים [זה הכלל] כל זמן שהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבר חלים הרי הוא כפיקח לכל דבר". בהמשך יוצג הסבר נוסף של הרש"ש למקרה.

4. תוספות כ, א ד"ה ואוקי ארעא; ר"ן ז, א בדפי הרי"ף ד"ה דבר שטיא.

5. גיטין נט, ב; כך גם פוסק הרמב"ם (מכירה כט, א): "שלשה אין מקחן מקח ואין ממכרן ממכר דין תורה, החרש השוטה והקטן, אבל חכמים תקנו שיהיה החרש והקטן נושא ונותן ומעשיו קיימין משום כדי חייו".

6. מפסק זה מוכיחה הגמרא ביבמות (לא, א) שבספק דרבנן (אצלנו – תרי ותרי) ניתן להשתמש בחזקה. על הקשר בין ספק דאורייתא או דרבנן לאפשרות להשתמש בחזקה ראו: שו"ת ר" עקיבא איגר מה"ק סימן קלו; שב שמעתתא ו, כב.

7. הגמרא העמידה רק במקרה שירש. הריטב"א (כ, א ד"ה ולא אמר) מבאר שמדובר בכל מקום שבו בעלותו של בר שטיא היא ודאית.

הפסק עצמו אינו מופיע בגמרא, אך נראה ממהלך הגמרא שבית הדין לא מוציא את הקרקע מהקונה והמכר קיים ועומד. נראה בהמשך שכך פירשו הראשונים.

נדגיש: הסיבה שנעמיד את הקרקע בחזקת הקונה במקרה בו לבר שטיא אין חזקת מרא קמא, היא הספק שנוצר בעצם המכר הקודם: האם העובדה שהוא 'בר שטיא' פגמה בהעברת הבעלות מהבעלים הראשונים?

על כן, עולה השאלה: כיצד הספק שהצגנו: האם קנה בר שטיא את הקרקע מהבעלים הראשונים, מועיל לקונה מבר שטיא לזכות בדין? הרי כוחו של הקונה נובע מכך שאולי קנה מבר שטיא. אם הוא טוען שהקרקע איננה של בר שטיא, הוא שומט את הקרקע אף מתחת לרגליו שלו!

ניתן גם לשאול מזווית אחרת – איזו טענה מציב הקונה לבר שטיא? על הצד שבר שטיא לא קנה את הקרקע מהבעלים הראשונים, לתפיסתו בקרקע אין משמעות כי הוא לא הבעלים של הקרקע. על הצד שבר שטיא כן קנה את הקרקע, הקונה מודה שבר שטיא היה הבעלים לפניו ואילו הוא רק ספק קנה את הקרקע. לפי זה, בר שטיא הוא 'מרא קמא' והקרקע צריכה להישאר אצלו. בכל אופן, למי שקנה מבר שטיא אין בעלות על הקרקע.

ב.1. שיטת רב האי גאון, הרמב"ן ובית מדרשו

הריטב"א מפרש כך:

ולא אמרן אלא דאית ליה לבר שטיא חזקה דאבהתיה. כלומר שירש קרקע זו מאבותיו. אבל לית ליה חזקה דאבהתיה. אלא שלקחה הוא ולא ידעין אימת לקחה. אמרינן כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין. כלומר שאין לזה תביעה ברורה להוציא קרקע מחזקתו של זה וכל שאין לתובע ראייה וחזקה ראשונה בנכסים אינו יכול להוציאם מיד מי שמוחזק בהם ואפילו אין למוחזק ראייה וכדאיתא בפרק חזקת הבתים⁸.

(ריטב"א כתובות כ, א ד"ה אמרינן כשהוא שוטה)

לפי פירושו, עצם הקניין של בר שטיא מוטל בספק מכיוון שייטכן שקנה כאשר היה שוטה⁹. מדברים אלו עולה שהוא מעולם לא היה בוודאות הבעלים של הקרקע ולכן אין

8. ככל הנראה מתייחס למשנה (בבא בתרא מא, א): "כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה". השוטה החזיק בקרקע אך אין לו טענה שתעמוד בדין (הרב משה גולדשטיין בהערותיו לריטב"א, הוצאת מוסד הרב קוק).

9. הראשונים דנים אם חלה חזקת שטר שבר שטיא קנה פיקח. לשיטת הר"ן (ר"ן ז, א בדפי הרי"ף ד"ה דבר שטיא) המכירה לבר שטיא לא הייתה בשטר אלא בכסף או דרך קניין אחרת בעדים. אם היא הייתה בשטר הייתה חלה חזקת השטר – העדים צריכים לבדוק שהמוכר פיקח ולכן היינו מניחים שהמכר

לו חזקת מרא קמא. משום כך אין לו טענה ודאית בה הוא יכול להוציא את הקרקע מהקונה שתפוס בקרקע. כך מפרש גם רב האי גאון¹⁰.

אמנם, אם ייתכן שמעולם בר שטיא לא היה הבעלים, ייתכן שהקרקע גם אינה של הקונה שנמצא בקרקע. מפני כך, אין לו טענת בעלות ודאית שהוא יכול להעמיד בדין. נראה שהריטב"א מתייחס לזה בפירושו במילים: "ואפילו אין למוחזק ראייה". הקונה טוען שבר שטיא הוא לא בעל זכות עמידה ('לאו בעל דברים דידי את'). הקרקע לא קשורה לבר שטיא ולכן אין לו יכולת לחייב את הקונה התפוס בה להציב נגדו טענה¹¹. זאת, על אף שגם לקונה אין הוכחת בעלות. יש חידוש בכך שאנו מקבלים טענה זו, הרי הוא קנה מבר שטיא וסמך עליו. יכולתו לטעון 'לאו בעל דברים דידי את' לאחר מכן היא מחודשת.

מסוגיה זו מתחדש דין נוסף בדיני חזקה. ראשית, נקדים שבמיטלטלין יש חזקה: הגמרא בבבא קמא (מו, א – מו, ב) אומרת "מה שתחת יד אדם שלו"¹². כלומר, כאשר חפץ נמצא בתוך רשותו של אדם יש לו חזקה שהוא הבעלים. לכן, אדם שיטען לבעלות על חפץ שנמצא בידי אחר, על הטוען מוטל נטל הראיה כיוון שהשני מוחזק. בשונה ממיטלטלין, בקרקעות רק לאחר שלוש שנים הנמצא בה נקרא מוחזק¹³. בסוגיה שלנו מתחדש שעל אף שבפחות משלוש שנים אין חזקה, מי שנמצא בקרקע נחשב תפוס וצריך ראייה כדי להוציא.

המהרי"ט¹⁴ מפרש באופן דומה אך מנמק את הפסק בצורה שונה: בר שטיא יכול להוציא את הקונה מהקרקע רק אם קנה כשהוא שפוי ומכר כשהוא שוטה. זה מקרה אחד מתוך ארבע האפשרויות (ספק ספיקא לטובת הקונה¹⁵) ולכן לא ניתן להוציא את הקרקע מהקונה.

הראשון חל. נראה שלשיטתו יש אחריות לעדים לבדוק את תקינות הליך המכירה. הריטב"א (כ, א ד"ה אמרינן כשהוא שוטה) חלק ואמר שאין חזקת שטר כזו ומדובר אף במקרה שהקרקע נקנתה לבר שטיא בשטר. תפקידם של העדים הוא להעיד על מה שראו ולוודא שהאדם שהם מחייבים (המוכר) פועל בסמכות. שטר מכר הוא זכות לקונה כיוון שהוא מזכה אותו בבעלות על הקרקע ולכן לא היה עליהם לבדוק את הקונה. ועיין באיילת השחר (כ, א) שפושט כשיטת הר"ן.

10. מובא בספר המקח והממכר לרב האי גאון, שער ג, הדרך השביעי. הבאנו את הריטב"א כי נימוקו לדין מופיע במפורש. גם הסמ"ק מצוריך (סימן רסט) פירש את המקרה באותו האופן.

11. ברכת אברהם כ, א.

12. ראו גם בבבא מציעא קטז, ב.

13. על חזקת שלוש שנים יעוין בגמרא בבא בתרא כח, א; ריטב"א בבא בתרא לו, ב.

14. שו"ת מהרי"ט א, קכו.

15. ארבע האפשרויות שמונה המהרי"ט הן: 1. בר שטיא קנה כשהוא פיקח ומכר כשהוא פיקח. 2. בר שטיא קנה כשהוא פיקח ומכר כשהוא שוטה. 3. בר שטיא קנה כשהוא שוטה ומכר כשהוא שוטה. 4.

חידושי הרי"מ מביא נימוק נוסף לדין¹⁶. טענתו של הקונה אינה ודאית אך גם החזקתו של בר שטיא אינה ודאית. לצד זאת, הוא מסביר שטענת ספק לא יכולה להוציא קרקע, כיוון שספק לא מוציא מידי ודאי¹⁷. עם זאת, בסוגייתנו בר שטיא אינו בעלים באופן ודאי אלא רק בספק. לכן טענת הקונה שקנה ממנו יכולה להוציא את הקרקע. החידוש העולה מדבריו הוא שספק מוציא מידי ספק.

פירושים אלו להסבר המקרה והדין עולים יפה בלשונה של הגמרא.

לשיטות האלו, אם יבוא הבעלים הראשונים של הקרקע הוא יוכל לסלק את הקונה, וכך גם כתב במפורש הרא"ה¹⁸. מדבריו עולה שזו הייתה גם שיטת רבו – הרמב"ן. שיטות אלו פירשו שהבעלים הראשונים היה הבעלים באופן ודאי, והקונה גבר על בר שטיא בדין בטענת 'לאו בעל דברים דידי את'. טענה זו של הקונה, אינה עומדת מול תביעתו של הבעלים הראשונים. זאת, כיוון שבאופן ודאי היה הבעלים ורק ספק אם מכר. לכן הבעלים הראשונים יכול להוציא את הקרקע מהקונה.

נציין, שהגמרא לא הזכירה שהבעלים הראשונים יכול לתבוע. ר' קרשקש וידאל¹⁹ מפרש גם הוא את המקרה כפי שפירש הריטב"א. הוא אומר במפורש שהבעלים הראשונים יכולים להוציא את הקרקע מהקונה כיוון שגם מכר שטיא הוא יכול להוציאה.

ישנו קושי על הסברו של הריטב"א לזכיית הקונה. לשיטתו, הגמרא הסבירה שמעולם לא הייתה לבר שטיא בעלות ודאית ולכן אין לו חזקת מרא קמא והוא לא יכול להוציא מהקונה. אולם, הגמרא מנמקת את הדין כך: "כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין". נראה שהחלק השני "כשהוא שוטה זבין" לא רלוונטי לדין לפי שיטתו והוא איננו נצרך.

ב.2. שיטת הרי"מ מגאש ותלמידי רבנו יונה

הרי"מ מגאש פירש באופן שונה ומחודש העוקר את השאלה מיסודה:

וז"ל הרב רבינו יהוסף הלוי בן מיגאש ז"ל ולא אמרן אלא דאית ליה חזקה
דאבהתיה פירוש שירש מאבותיו קרקע זו שנמצא בו קנין גמור לפיכך אינו

בר שטיא קנה כשהוא שוטה ומכר כשהוא פיקח. מלבד האפשרות השנייה, בכל שאר האפשרויות בר שטיא אינו בעל הקרקע כעת.

16. בדבריו על כתובות כ, א. נוסף על הסבר זה, הוא מביא גם את ה'ספק ספיקא' שהבאנו לעיל כאפשרות להסבר הדין.

17. באיסורים, עיין: עבודה זרה מא, ב; פסחים ט, א. ובממונות, עיין: יבמות לח, א.

18. רא"ה כ, א.

19. בחידושו כ, א; ר' קרשקש וידאל חי במאות יג-יד ברצלונה, ספרד. רבו המובהק היה הרא"ה, והוא למד גם אצל הרשב"א.

יוצא מרשותו אלא בעדות גמורה שחלים הוה בעת שמכרו ואם יש שם שתי כתי עדים שמכחישים אלו את אלו בכך אמרינן אוקי תרי לבהדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מריה.

אבל אם לית ליה חזקה דאבהתיה אלא בר שטיא עצמו קנאו לקרקע זו יש לנו לומר ששוטה היה בשעה שקנאו וכיון שכן אפילו נתברר ששוטה היה בשעה שמכרו מכירה הוא שכשם שקנאו בשטות כך מכרו בשטות והא דמייא לההיא דתנן לענין חרש שנשא פקחת כשם שכונס ברמיזה כך מוציא ברמיזה.

(שיטה מקובצת כתובות כ, א)

הר"י מיגאש מחדש, שאם בר שטיא קנה את הקרקע בעודו שוטה המכר תופס בצורה מצומצמת מדברי חכמים. אף על פי שאין לשוטה קניין, חכמים תיקנו שהוא יוכל לקנות. את הבעלות הזאת מדברי חכמים יכול בר שטיא למכור גם כשהוא שוטה²⁰. לכן הקונה מבר שטיא יקנה את מלוא הבעלות הזאת בין אם בר שטיא פיקח ובין אם הוא שוטה במכירתו²¹. נראה שכך פירש הנמוקי יוסף²². באותו אופן פירשו תלמידי רבנו יונה²³ ור' יהודה אלמאדרי²⁴.

הדבר פותר את שאלתנו הראשונה. חלות המכר אינה תלויה במצבו של בר שטיא, שכן גם אם מכר כשהוא שוטה – המכר חל. לפיכך כוחו של הקונה גובר על זה של בר שטיא²⁵.

החידוש שיש לשוטה קניין מדברי חכמים נלקח מדברי הגמרא ביבמות²⁶ על חירש שנחשב שוטה²⁷. הגמרא אומרת שחירש יכול לקדש פיקחת מדרבנן ברמיזה ולבטל קידושים אלו באותו האופן. הראשונים מפרשים שהקידושין תופסים מדברי חכמים על אף שחסרה דעת הבעל המקדש ולכן גם הגירושים תופסים אף על פי שחסרה דעתו כשמגרש²⁸. נראה מסתבר שהדבר נתקן רק עבור קידושין כדי שלא יבטל ממצוות פרייה

20. נראה שאין זו שיטת התוספות (סוכה מו, ב ד"ה דינוקא מקנא): "לא דמי לבר שטיא דפרק ארבעה אחין (יבמות לא, א) דאמרינן כשהוא שוטה זבן כשהוא שוטה זבין דשוטה גרע ולא קני מקני".

21. שוטה יכול למכור רק כאשר הקניין והבעלות שלו הם מדברי חכמים. כאשר בעלותו היא מהתורה הוא לא יוכל למכור כשהוא שוטה, בדומה לפיקח ונשתטה שלא יכול לגרש.

22. כתובות כ, א ד"ה ואמר רב נחמן; ד"ה מדי דהוה וכלשונו שם: "זבין – דמכירה זו מוציאה שפיר מירי קנייה זו". מדבריו עולה שיש קנייה חלשה שהמכירה מועילה בה.

23. שיטה מקובצת כתובות כ, א ד"ה וז"ל תלמידי רבינו יונה.

24. רבנו יהודה אלמאדרי כתובות ז, א בדפי הרי"ף.

25. גירסת הר"י מיגאש היא "אוקי ממונא" במקום "אוקי ארעא", כפי שתיקנו התוספות (כ, א ד"ה ואוקי ממונא) וביארו הראשונים שהבאנו.

26. יבמות קיב, ב.

27. שאינו שומע ואינו מדבר (מאירי יבמות קיב, ב) ונחשב שוטה.

28. רש"י ד"ה חרש יבמות קיב, ב; מאירי, שם; נימוקי יוסף שם מא, א בדפי הרי"ף.

ורביה. בפירושו כאן מרחיב הר"י מיגאש את תקנת קניין שוטה ומחדש שיש לו יכולת גם לשאת ולתת בקרקעות.

ישנו קושי מסוים בפירוש הר"י מיגאש, המתבטא במצב הבא: כאשר בר שטיא קנה את הנכסים כפיקח, הקניין חל מהתורה באופן מלא. אם הוא מכר אותם כשהוא שוטה, מכר זה לא חל כלל. אם כן ישנה אפשרות (ספק ספיקא) שבה הקרקע היא של בר שטיא ולא של מי שקנה ממנו. הקונה עם ספק ספיקא לטובתו גובר בדין על בר שטיא. זהו מצב מעניין, כיוון שבאופן פשוט ספק ספיקא אינו מוציא ממון²⁹. ניתן להסביר את הדין הזה בשני אופנים. האחד הוא, שלשיטת הר"י מיגאש ספק ספיקא מוציא ממון. האופן השני הוא, שהספק ספיקא לא מועיל לבדו, אלא רק בצירוף התפיסה של הקונה. לפי הסבר זה, יוצא שבדומה לריטב"א, סבור הר"י מיגאש שבמצב של ספק, בר שטיא לא יכול להוציא מהקונה התפוס בקרקע.

יתרון שיש לפירושו של הר"י מיגאש, הוא שהבעלים הראשונים לא יכול לסלק את מי שקנה מבר שטיא, מפני שהמכר חל ממש, ושלא כדעת הריטב"א.

חיסרון משמעותי בפירוש זה, הוא שלא מצינו יכולת קנייה ומכירה מדברי חכמים לשוטה בסוגיות אחרות. אמנם, כפי שהבאנו, מצאנו שתיקנו נישואין לחרש שנחשב שוטה, אך כאמור, מסתבר שזה כדי לאפשר לו לקיים את מצוות פרייה ורבייה. בנוסף, תקנו חכמים לחרש מקח וממכר במיטלטלין³⁰ כדי שיוכל להתפרנס, וישנה מחלוקת ראשונים אם חכמים תיקנו זאת גם בקרקעות³¹. עם זאת, הדברים אמורים דווקא כלפי חרש וייתכן שלשוטה לא תיקנו יכולת קנייה ומכירה כיוון שאין לו שיקול דעת.

על כל זאת, ייתכן שחידושו של הר"י מיגאש מצומצם יותר – אין קניין דרבנן בשוטה רגיל אלא רק באדם שלעתים שוטה ולעתים פיקח³².

29. זאת משום שגם כשישנם שני ספקות חל הדין: 'המוציא מחבירו עליו הראיה' והספקות אינם ראייה מוחלטת (רא"ה כתובות י, א). כמו כן, לא מופיע במפורש בגמרא שספק ספיקא מוציא ממון. לחלק משיטות הראשונים ספק ספיקא אינו מוציא ממון: רא"ה כתובות י, א; מהר"י בן לב (שו"ת ג, כא). לעומתם, התוספות בכתובות (ט, ב ד"ה אי למיחב) אומר שספק ספיקא מוציא ממון.

30. ראו הערה 5.

31. הרמב"ם (מכירה כט, א), הרי"ד (פסקי רי"ד גיטין נט, א ד"ה מתניתין) והר"ן (גיטין נט, א ד"ה חרש רומז) סבורים שלא תקנו לחירש מכירת קרקעות, בעוד שהראב"ד (מכירה כט, א בהשגות) והמאירי (גיטין נט, א) סבורים שתקנו.

32. בדומה להסבר הרמ"ה (מובא ברא"ש כתובות ב, יד), שמפרש שיש זכייה עבור שוטה רק כאשר הוא גם לעיתים פיקח. וראה בגידולי שמואל (כ, א) ובקובץ שיעורים (כתובות אות נד) המקשים על דינו של הרמ"ה.

ב.3. שיטת הרש"ש

הרש"ש מפרש את מצבו של בר שטיא באופן שונה, ובכך פותר רבות מהשאלות שהועלו:

שם אבל לית ליה חזקה דאבהתיה אמרינן כשהוא שוטה זבן כו'. קשה דמאי פסקא מי לא יארע דיהיה עדים שזבן כשהיה חלים. והנ"ל דבר שטיא היה כל ימיו ועתותיו במצב אחד. רק דתרי אמרי שהיה כל ימיו כמו חלים. ותרי אמרי שהיה כמו שוטה ומיירי שכבר מת ואיננו לפנינו לבודקו.

(רש"ש כתובות כ, א)

הרש"ש מסביר שבר שטיא הוא אדם במצב נפשי קבוע: בריא (כלומר שפוי) או שוטה. לאחר מותו התעורר ויכוח בין יורשיו למי שקנה ממנו קרקע, יורשיו טוענים שהיה שוטה והמכר לא חל וכנגדם טוען הקונה שהוא היה בריא והקרקע שלו.

השאלה המרכזית שעסקנו בה עד כה בשיטות השונות לפירוש הסוגיה היא שלכאורה נראה שבר שטיא הוא זה שהיה צריך לזכות בקרקע. זאת, משום שהקונה מודה שבר שטיא היה הבעלים וספק אם הוא קנה מבר שטיא. כדי שהקונה יוכל לטעון שהקרקע שלו הוא חייב להודות שהייתה לפני כן של בר שטיא. בטענה זו של הקונה, כשהצדדים מסכימים שבר שטיא היה הבעלים וספק אם הבעלות עברה לקונה, ברור שהקרקע תישאר אצל בר שטיא. לפי פירושו של הרש"ש אין קושי כלל. אם בר שטיא היה בריא הקרקע נקנתה לבר שטיא אבל גם בוודאות עברה לקונה. מנגד, אם בר שטיא היה שוטה הקרקע לא נקנתה לו ויורשיו לא יכולים להוציא את הקונה.

לפי פירוש זה, בשונה מהפירושים הקודמים, קביעת הגמרא ברורה: "כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין". ידוע שהוא היה באותו מצב לאורך כל חייו. לכן, אף אם הוא היה שוטה והקרקע לא נקנתה למי שקנה ממנו, אין ביכולתם של יורשי בר שטיא להוציא מהקונה. אין צורך להזכיר את האפשרות שהיה בריא, כי ברור שהקרקע של הקונה והיורשים לא יכולים להוציא אותה ממנו.

על פי הסבר זה, הבעלים הראשונים יכול להוציא מהקונה, כיוון שיתכן שבר שטיא היה שוטה ולא קנה את הקרקע. על הסבר זה ישנן שלוש קושיות מלשון הגמרא. ראשית, התלמוד מכנה את האדם בר שטיא אולם ייתכן שהיה בר דעת כל ימיו. אולם, אפשר לדחוק שהכינוי בר שטיא נוצר בגלל המצב שהוא נחשד בו ולא בגלל מצבו העובדתי.

הרמב"ם חולק על הר"י מיגאש וכותב בפירושו שאין קניין לשוטה (רמב"ם מכירה כט, ה) – "מי שהוא עת שוטה ועת שפוי כגון אלו הנכפין, בעת שהוא שפוי כל מעשיו קיימין וזוכה לעצמו ולאחרים ככל בן דעת, וצריכין העדים לחקור הדבר היטב שמא בסוף שטותו או בתחלת שטותו עשה מה שעשה".

בנוסף, בלשון הגמרא נאמר שהכיתות החולקות מעידות כך:

בי תרי אמרי כשהוא שוטה זבין, ואתו בי תרי ואמרי כשהוא חלים זבין [...] אבל לית ליה חזקה דאבהתיה, אמרינן: כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין.

(כתובות כ, א)

נראה מלשון הגמרא שהעדים חולקים על מצבו של בר שטיא בעת המכר. אילו היו חולקים על מצבו של בר שטיא עצמו, היו טוענים 'שוטה זבין' או 'שוטה היה'. כך גם בהכרעת בית הדין צריך להכריע 'שוטה הוא' וכפל הלשון מיותר.

ג. ה'שיטה ישנה' - מדוע הקרקע לא נקנית לבר שטיא לגמרי?

ב'שיטה ישנה' מופיעה השאלה: מדוע בר שטיא לא קונה בדיעבד את הנכס ממי שמכר לו אותו, אף על פי שהיה בתחילה שוטה:

ובשיטה ישנה כתוב וז"ל כשהוא שוטה זבן ואף על פי שהקרקע בחזקתו שהחזיק בה ג' שנים המכר קיים דכשהוא שוטה זבין וכשהוא שוטה זבן. ואם תאמר מה בכך אי זבן כשהוא שוטה מאחר שאין מוכר הנכסים לבר שטיא חוזר בו. ויש לומר כיון דאי בעי מצי הדר ביה השתא נמצא שאין הנכסים מוחזקים ביד בר שטיא הילכך אי מזבן ליה אף על פי שהוא שוטה לא מצי למהדר ביה. ומצאתי כתוב ודוקא זבן איהו אבל יהבי ליה במתנה לא מידי דהוה אקטן דאמרו קטן מיקנא קני אקנויי לא מקני ושוטה כקטן לכל דבר הוא ע"כ:

(שיטה מקובצת כתובות כ, א)

לפי השיטה ישנה משום שהבעלים הראשונים של הנכסים לא חוזר בו, הקניין חל לגמרי. זאת על אף שבר שטיא היה שוטה בזמן המכר (ולא מועיל 'כשהוא שוטה זבן'). הוא מניח שהקניין יחול אך לא מסביר מדוע. ניתן היה לומר שהקניין דווקא לא יחול, על אף שהבעלים הראשונים לא חוזר בו. זאת, משום שהיה פגם בהליך הפורמלי של הקניין, שדורש דעת בזמן פעולת הקניין.

אולם, השיטה ישנה נוקט בגישה אחרת – כאשר בר שטיא הופך לפיקח, הקרקע נקנית לו באמצעות השטר שנמצא אצלו. זאת, בדומה לקידושין לאחר זמן, שבהם הכסף מבצע את הקידושין³³. הוא מתרץ, שמדובר בזמן שהמוכר הראשון יכול לחזור בו ולכן הקרקע לא

33. בגמרא בקידושין (נט, א) מוזכר שקידושין לאחר שלושים יום יחולו באמצעות הכסף, גם אם הוא אינו קיים בעולם. הר"ן (קידושין כג, ב בדפי הרי"ף) אומר שגם כשאדם מקדש בשטר לאחר זמן, הקידושין חלים. הוא מוכיח את שיטתו מהגמרא בגיטין (פג, א). הוא מביא ירושלמי (קידושין ג, א) שחולק ואומר שקידושין כאלו לא יחולו.

קנויה לבר שטיא³⁴. אולם, אם מדובר לאחר הזמן שיכול המוכר לחזור בו – הקרקע תהיה של בר שטיא לגמרי. ובמקרה כזה אם מכר כשהוא ספק שוטה הקרקע תישאר אצלו.

לחלופין, ניתן להציע שהשיטה הישנה מסכים שהקניין הראשון לא יחול כיוון שלא הייתה בו דעת. קושייתו היא שאי חזרתו של הבעלים הראשונים מהמכר מראה על מחילתו, והיא המקנה את הקרקע לבר שטיא. על כך תירץ שמכיוון שהוא עוד יכול לחזור בו אין הדבר נחשב שמחל על הקרקע, ומשום כך בר שטיא לא נחשב מוחזק.

דברים דומים כתב הרשב"א:

אבל לית ליה חזקה דאבהתיה אמרי' כשהוא שוטה זבן וכשהוא שוטה זבין. ואף על גב דמאן דזבין לה לבר שטיא לא הדר ביה בבר שטיא מ"מ כיון דאלו בעי למיהדר מצי הדר ביה נמצא דאין נכסים אלו מוחזקין ביד בר שטיא הילכך אי מזבין לה אפי' כשהוא שוטה לא מצי למיהדר ביה.

(רשב"א כתובות כ, א)

מפני שהבעלים הראשונים יכול לחזור בו, על אף שהקניין חל כעת, בר שטיא לא נחשב מוחזק. מדויק מדבריו שאם הבעלים הראשונים לא היו יכולים לחזור בהם, בר שטיא היה נחשב כמוחזק וזוכה בדין בקרקע.

ד. סיכום

עסקנו בסוגיית בר שטיא והתמקדנו בחלקה השני, המסייג דין זה. לרוב הדעות, וכפי שמשמע מלשון הגמרא, בר שטיא הוא לפעמים פיקח ולפעמים שוטה. הוא קנה קרקע ולאחר זמן מכר אותה והקונה נכנס לקרקע. שני עדים טוענים שהיה פיקח כשמכר ושניים טוענים שהיה שוטה. בר שטיא טוען שהיה שוטה בעת שמכר ולכן המכר בטל והקרקע שלו ואילו הקונה טוען שבר שטיא היה פיקח ולכן המכירה חלה. הגמרא אומרת, ששתי כתות העדים יוצרות ספק ולכן הקרקע תישאר אצל מי שקנה מבר שטיא. דין זה דורש ביאור, כיוון שלכאורה בר שטיא נחשב 'מרא קמא' על הקרקע ולא ברור באיזה אופן מוציא הקונה את הקרקע מחזקתו של בר שטיא.

ראינו שיש מחלוקת בהסבר הדין. בשיטה אחת אוחזים רב האי גאון, הריטב"א וראשונים נוספים. לשיטתם, יש ספק אם בר שטיא קנה. לכן, הוא לא יכול להוציא את הקרקע בטענת ספק מהקונה, למרות שאין לקונה טענה. בסוגיה מתחדש שאף על פי שיש חזקת קרקעות רק לאחר שלוש שנים, יש מעמד לאדם הנמצא בקרקע ללא חזקה ולכן נדרשת ראייה או

---

34. ייתכן שזמן זה הוא כל עוד בר שטיא ממשיך להיות שוטה, וכשהוא מתפכח מיד נקנית לו הקרקע. ניתן לפרש, שגם לאחר שהתפכח, נדרשת הסכמה פעילה של המוכר ועד אז הקרקע אינה נקנית לבר שטיא.

טענה ודאית כדי להוציא אותו. אם יגיע מי שמכר לבר שטיא את הקרקע, הוא יוכל להוציא אותה מהקונה כיוון שהוא בוודאי היה הבעלים וספק אם מכר.

הר"י מיגאש ותלמידי רבנו יונה מבארים באופן שונה. לשיטתם, אנו מניחים שבר שטיא קנה כשהוא שוטה. על גבי ההנחה הזו, הראשונים מחדשים שהמכר חל מדברי חכמים. ומכיוון שקנה את הקרקע באופן מצומצם מדברי חכמים, הוא יכול למכור אותה גם כאשר הוא שוטה. לכן, אמנם בר שטיא הוא 'מרא קמא', אולם הוא בוודאי מכר, ומכך נובע שהקרקע נשאת אצל הקונה. גם אם יגיע מי שבר שטיא קנה ממנו – הוא לא יזכה בקרקע כיוון שהמכירה לבר שטיא חלה מדברי חכמים.

הרש"ש מפרש את המקרה באופן שונה המשפיע על הבנת הדין. לשיטתו, בר שטיא אינו אדם שלעתים שוטה ולעתים פיקח, אלא תמיד נמצא במצב אחד והוא מת לפני הדין. יורשיו והקונה טוענים לבעלות על הקרקע, ומחלוקתם היא אם היה פיקח או שוטה כל ימיו. במקרה זה ברור שהקונה זוכה בדין. אילו בר שטיא היה פיקח, הוא קנה לגמרי את הקרקע וגם מכר אותה. אילו היה שוטה, הוא לא קנה את הקרקע מלכתחילה ויורשיו אינם יכולים לתבוע את מי שבקרקע לדין. אולם, הסברו קצת קשה בפשט הסוגיה. מדבריו נראה, שאם מי שבר שטיא קנה ממנו יתבע את הקרקע – הוא יזכה, כיוון שהוא המרא קמא וספק אם מכר.

השיטה ישנה עסק ביישום הדין בפועל. הוא צמצם את הדין שהקונה זוכה רק למצב שבו יכולים הבעלים הראשונים לחזור בהם ולבטל את המכר. כאשר אין הוא יכול לחזור בו, סבור השיטה ישנה שהקרקע נקנית לבר שטיא לחלוטין והוא נחשב כמוחזק. הסיבה לכך שהקניין יחול לשיטתו, היא שהקניין מתבצע על ידי השטר לאחר זמן או על ידי מחילת המוכר על הקרקע.